

*Манько А. М.,
аспірант кафедри української літератури
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*

СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ ТА ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ ПРОЗИ ІВАНА НИЗОВОГО

Анотація. Статтю присвячено розкриттю ідіостилістичних особливостей художньої та художньо-документальної прози Івана Низового. Іван Низовий – знакова постать в історії української літератури, чий творчий спадок є культурною пам'яткою про події на зламі епох, пропущені крізь призму сприйняття свідомого громадянина та небайдужої людини, якій є що сказати та залишити по собі в літературно-мистецькому просторі.

У роботі наголошено на тому, що художня проза, зокрема оповідання, новели, мікроновели / «коротенькі новели», новела-казка, міні-повість та повість-есе суттєво розширила родовий та жанровий діапазон українського письменника та публіциста Івана Низового, знаного здебільшого як талановитого різножанрового поета.

У фокус дослідницької уваги потрапили твори: автобіографічна міні-повість «Деся там, за соняшниками», оповідання «Вишні цвітуть у травні», «То найтонша струна» і «Апулей», новели «Мужність жіноча» та «Молоде-зелене», новела-казка «Крила», соціально-психологічні новели «Дід мороз із мого дитинства» та «Щось дитиняче, найвнє...».

Стаття разом із попередніми науковими доробками автора «Іван Низовий та Ліна Костенко: творчі паралелі», «Елементи горору в художній прозі та мемуарних творах Івана Низового» і «Політичні та психологічні мікроновели Івана Низового» є елементами дослідницького тетраедру про художню прозу письменника.

Крізь призму оглядового й текстуального аналізу розкрито ідейно-тематичні особливості прозових творів, їхню проблематику, психологізм та окремі стильові компоненти, зокрема функціональне навантаження засобів художньої виразності. Акцентовано увагу на автобіографізм – невід'ємній характеристиці майже всього прозового доробку письменника, що дозволяє кваліфікувати окремі твори, у яких автобіографізм досягає апогею, як художньо-документальні.

Інтенціональна та рецепційна інтертекстуальність прози Івана Низового розкривається через міжлітературні зв'язки: між його міні-повістю «Деся там, за соняшниками» та повістю «Кульбабкове вино» Рея Бредбері; між його автобіографічним, сатиричним оповіданням «Веремія солдатських буднів», поемою-спогадом «Солдатська весна» та сатиричним романом «Пригоди бравого вояка Швейка» Я. Гашека.

У роботі запропоновано оптимальну модель певної послідовності, за якою рекомендовано знайомство з автобіографічною прозою Івана Низового за принципом: твори, у яких письменник фігурує як герой-дитина, герой-юнак, герой-доросла людина.

Ключові слова: художня проза, художньо-документальна проза, новела, оповідання, міні-повість, автобіографізм, психологізм, образ, інтертекстуальність.

Постановка проблеми. Іван Данилович Низовий – видатний український поет, письменник, журналіст та громадський діяч. Багатогранність та самобутність творчої діяльності

письменника, його внесок у розвиток українського слова на Луганщині, активна громадянська позиція, глибокий патріотизм та непохитні аксіологічні орієнтації завдяки невтомній популяризації творчого спадку митця донькою Лесею Низовою знайшли відгук у серцях багатьох читачів, які вперше відкрили для себе його художній світ, та реанімували зацікавленість творчою особистістю автора тих, хто побіжно був знайомий з окремими аспектами його літературної спадщини.

Художня проза, зокрема оповідання, новели, мікроновели / «коротенькі новели», міні-повість та повість-есе, суттєво розширили родовий та жанровий діапазон Івана Низового, відомого здебільшого своєю лірикою. Це здебільшого зумовлено мізерними тиражами (часто виданими за власний кошт) неугодної владі поета-опозиціонера. Тому вивчення прозового компонента творчості письменника є важливою умовою для формування повноти картини життєпису письменника, розуміння його аксіологічних орієнтирів, життєвої філософії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями, які розкривали окремі аспекти поетичної та мемуарної творчості Івана Низового, займалися І. Білогуб, О. Бондаренко, Г. Виноградська, Л. Колесникова, Н. Кошель, О. Кравчук, А. Манько, О. Неживий, Л. Низова, І. Ніколаєнко, Т. Пінчук, О. Скиба. Однак авторами цих розвідок не були здійснені спроби аналізу художньої прози письменника, тому робота, вперше здійснена в річці художніх прозових пошуків митця, може претендувати на наукову новизну. Стаття разом із попередніми науковими працями автора «Елементи горору в художній прозі та мемуарних творах Івана Низового» [1], «Іван Низовий та Ліна Костенко: творчі паралелі» [2] і «Політичні та психологічні мікроновели Івана Низового» [3] є елементами дослідницького тетраедру про художню прозу письменника.

Мета статті – проаналізувати особливості художньої та художньо-документальної прози Івана Низового на прикладі окремих творів; розкрити їхні ідейно-тематичні особливості, проблематику, психологізм та автобіографізм, окремі стильові компоненти.

Виклад основного матеріалу. Більша частина літературної спадщини Івана Низового має автобіографічний зміст. Свої прагнення більше дізнатися про життєвий і творчий шлях письменника читач може вдовольнити, взявшись за прочитання фактично будь-якого твору митця. Прозові твори письменника, які мають виразний автобіографічний зміст, однак створені в рамках художнього стилю, розглядаються автором дослідження як художньо-документальні, як твори, породжені уявою автора без прив'язки до його життєпису, описуються в роботі як зразки художньої прози.

Автор вважає за доцільне розпочати своє знайомство з письменником із таких його творів, які розкривають особу автора в роки дитинства, як безіменне оповідання з циклу

нотаток «Сльоза сльозу не здоганя», що починається реченням «Я дуже не хотів народжуватися, бо в картопляному льоху, де переховувались од війни мої бабуся, мама й сестричка Люда, було дуже зимно, темно і моторошно» [4, с. 340].

Цей твір, попри висвітлені в ньому серйозні проблеми з життя письменника, із якими йому довелося зіткнутися вже з пелюшкового віку, написаний у доброму, навіть частково гумористичному, дитячому стилі викладу від імені самого «пуголовка»-автора. На це безпосередньо вказує значна кількість демінутивів («*воно ж мертвеньке*», «*крихітне серденько*», «*сонечко*», «*чорні оченята*», «*животик*», «*гладив по голівці*» тощо) та художніх деталей, пропущених через калейдоскоп дитячого світосприйняття. Лише наприкінці твору Іван Низовий надає слово собі дорослому для підбиття підсумків про причини свого не безхмарного дитинства та подальшого життя в державі, де багаторічно культивувалися «*суцільна брехня, лицемірство та узаконене насильство над людською особистістю*» [4, с. 342].

Грунтовним доповненням цьому творові стануть міні-повість «*Деся там, за соняшниками*» [5, с. 22–37] та оповідання «*Я з такої глибинки*» [6, с. 3–7]. Автобіографічна міні-повість «*Деся там, за соняшниками*» – це український варіант частково автобіографічної повісті Рея Бредбері «*Кульбабове вино*» [1] – ностальгічного твору про дитинство, літо, друзів із численними філософськими розмірковуваннями про життя та смерть, машину щастя тощо; із розкриттям дитячих страхів та забобонів. Це гімн дитинству з усіма його принадами та жахами, надбаннями та втратами. Повісті побудовані у формі невеликих оповідань, об'єднаних у цілісний твір на основі головних героїв, які фігурують у закріпленому часопросторі як головні персонажі в одних оповіданнях та як другорядні – в інших.

Подібно до американського колеги, Іван Низовий надає своєму персонажеві літературний псевдонім. Головний герой міні-повісті – Ванько Круподер, названий на честь «близького родича та старинного друга» [5, с. 303], якого автор згадував у мемуарних нотатках «Сльоза сльозу не здоганя». «*Деся там, за соняшниками*» також можна визначити як гімн дитинству, але, на відміну від твору Рея Бредбері, сирітському дитинству, схожому «на страшну, але й цікаву казку», до якого «не добігти вже», «птахом не долетіти» [5, с. 37].

Дитина у творі Івана Низового, як і діти в повісті Рея Бредбері, – це дитина-старець, яка багато встигла побачити та пережити на своєму дитячому віку, здатна не лише до «фуліганства» [5, с. 26] («*грабіжницькі набіги на колгоспний сад*» [5, с. 24], *дражніння довготелесого мірошника діда Яриша*), а й до глибоких розмірковувань, філософських узагальнень: «*Хто ж мені повірить, що я – дитина? Скажуть... та вже й не один раз казали: «Воно розсуджає, немов старе. І все то знає, і звідки воно таке взялося?»*» [5, с. 35]; «*сумирними бувають тільки дурники <...> злими бувають тільки дурники...*» [5, с. 33].

Подібно до «Кульбабового вина» Рея Бредбері, у міні-повісті «*Деся там, за соняшниками*» Івана Низового панує особлива атмосфера – це літня пора, за якої розгортається більша частина твору, виписана в традиціях імпресіоністичної фіксації миттєвих вражень від оточуючого світу: «*А поки що наш світ вміщався в кружалці обрїю. Далі цвіли соняшники: високі, широколисті, у вогненно жовтих брилях. Над ними кружляли горобці і бджоли, над ними й сонце кружляло: із соняхів уранці піднімалося вгору, котилося над ними цілісний день, а ввечері знову пірнало в соняхи. Хочу розказати про наш світ, що жив посеред соняшникових полів і в якому жили ми, соняшникові діти. Я його добре вивчив – до найменшої нірки на вигоні, до останнього ластів'ячого гніздечка під конюшиною. У самісінькому центрі світу – глибокий і темний колодязь. Щоб витягти з нього цеберку з водою, ми з Миколкою, налягаючи на залізну ручку коловорота, вибивалися із сил. А вода ж була така смачна, така поживна, що як вип'єш півцеберки, то і їсти перехочеш*» [5, с. 29–30].

В обох творах розкриваються проблеми забобонності та страху. У повісті Рея Бредбері жінка-листоноша Емілія Браун виявляє власну забобонність в упевненості, що всі неприємності в її житті відбуваються через пані Гудуотер, яка замовляє поштою чаклунські книжки. Натомість пані Браун сама була найнезграбнішою жінкою в місті, а підозрювана просто купувала книги для племінника [7, с. 100–101].

У міні-повісті Івана Низового забобонними виступають діти на чолі з головним героєм. Оповідач через власну дитячу наївність («*коли був зовсім малим*» [5, с. 32]) та побутові байки боїться заходити у високі жито та соняшники через страх, пов'язаний із польовими русалками, однак, «як підріс і порозумнішав, то в існування всіляких там русалок вірити перестав» [5, с. 32].

Діти беруть на віру й людські байки про магічну силу чаклунки баби Монашки: «*Удень ми наважувались ништорити в старому й ветхому будинку колишньої поміщиці Крамаренчихи. А як стемніє, то трималися від нього подалі, бо в темряві панських покоїв розкошували всілякі нечисті сили: домовики, відьми, вурдалаки і голі летючі миші-кажани. А в колишній «двірницькій» мешкало столітня баба Монашка, худюща, чорна й схожа на кочергу, бо завжди була зігнута й спиралася на кострубату палицю. Її ми боялися найбільше – вона чаклувала й ворожила, і то завжди на зло людям: уночі перетворювалася на чорну кішку й здоювала людських корів...*» [5, с. 30].

Мотив страху та забобонності у творах американського та українського авторів також отримує своє продовження, еволюціонувавши до горору. У першому з них убивця Душогуб, якому відведено одну із сюжетних ліній, тримав у страху все місто, убиваючи молоденьких дівчат. Навіть після того, як він сам загинув від руки своєї потенційної жертви, люди все одно, будучи у магічному полоні власного страху, екзальтовані ним, хотіли вірити, що тіло вбитого не належить Душогубові, адже з його смертю померла б і моторошна міська легенда [7, с. 139–165].

У творі Івана Низового горор проявляється в чотирьох епізодах. Перший – це правдива історія за часів голодомору, із якою зіткнулася родина автора. Схиблена від голоду односельчанка прохає в бабусі Івана Низового собі на їжу тіло її померлої п'ятої дитини. Отримавши відмову, Гусачиха викопує та з'їдає мертву дитину, потім пускає на холодець власну матір, а згодом помирає сама.

Другий – це зустріч письменника з привидами матері на цвинтарі. Третій – це знахідка дітьми людських кісток та бляшаної зірочки біля них, що наводить Миколку – друга головного героя – на думку, що вони знайшли тіло його зниклого батька.

«Останній горорний епізод є найближчим за змістовим складником до сюжетної лінії про Душогуба з повісті Рея Бредбері, адже базується на численних балачках та місцевих легендах про тамтешніх душогубів – парашутистів. Страхітли-

ві історії про невловимих викрадачів дітей тримали у страху Івана Низового (і не тільки його), як і легендарний Душугуб з «Кульбабового вина» викликав страхітливі думки у Тома Сполдінга (і не тільки в нього) – одного з головних героїв Рея Бредбері» [1, с. 219–220].

Образ бабусі-підкувальниці, епізоди з використанням нетрадиційної медицини в лікуванні головних персонажів, філософські роздуми про смерть тощо свідчать про рецепційну інтертекстуальність між двома творами.

Детально ознайомившись із дитячим світом Івана Низового, із передумовами становлення його як літературного творця, варто звернути увагу на юнацько-молодецькі роки автора, на які й припадають перші вагомі проби пера. Характеристика письменника вустами його оточення від шкільних років і надалі в есе «Слова, що запам'ятались» [8, с. 45–47], життєвий досвід мандрівника, який детально описано в есе «Романтика мандрів» [8, с. 42–45], життя Низового-солдата («Веремія солдатських буднів») – усі ці та багато інших творів допоможуть сформуванню більш точне уявлення про вирішальні роки у формуванні професійних орієнтирів, про багаж життєвого досвіду, про події, що лягли в основу багатьох творів.

Зокрема у «Веремії солдатських буднів» автор у властивій йому сатиричній манері розповідає про своє «добровільно-примусове рекрутство» у лавах радянської армії – «машини, яка переробляє людей на звичайнісіньке бидло. Безсловесне, покірне, безвідмовне» [9]. Будучи від природи за фізіологічними (поганий зір, фізична слабкість) та психологічними особливостями нехильним до солдатського життя, Іван Низовий відверто виказує свою нелюбов до армійського укладу, про що неодноразово зазначає не лише в прозі, а й у поезії.

В одному з епізодів «Веремії солдатських буднів» про перші вчення зі стрільби письменник порівнює себе з персонажем сатиричного роману Я. Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка» [10] Йозефом Швейком, військовослужбовцем, відомим своєю незворушністю, оптимізмом та непередбачуваністю діянь. Паралелі з цим персонажем автор згодом проводитиме й у восьмій частині поеми «Останній похорон Комуни» під назвою «Авторський відступ (необов'язковий)»: «Нагадую: / Три роки в ролі Швейка / Дури я капітана / Й старшину, / Наслухуючи співи / Соловейка, / Пописуючи лірику / Нічну» [11]. У такий спосіб автор намагається розбавити добрим гумором серйозну тему виживання середньостатистичної людини в умовах радянської армії.

Події більшості творів письменника розгортаються вже навколо Івана Низового як зрілої, сивочолої людини, яка багато пережила на своєму віку, здатна до глибокого аналітичного мислення, широких узагальнень. Тому прочитання творів про ці роки авторського життя закономірно варто відкласти під кінець, аби не лише не порушувати хронологію життєпису, а й простежити зміну в системі поглядів митця, вдосконалення ідіостилістичних особливостей авторської прози, її часткове ідейно-тематичне та проблемне перекодування.

Новели та оповідання Івана Низового, як і фактично вся його проза, містять автобіографічну (часто з домішками художнього вимислу) сюжетну канву, розкрити в ідіостилістичній манері автора. Перші письменницькі спроби в цих жанрах здебільшого абстраговані від біографічного складника Івана Низового. Оповідання та новели порушують важливі для загостреного світосприйняття молоді аудиторії (у вікових рамках якої перебував на той час митець) питання й проблеми: сором-

ливість, невпевненість у собі, закоханість, яка робить людину сильнішою в усіх виявах, пошук себе у цьому світі, самодостатність (оповідання «Вишні цвітуть у травні» [12]), кохання та віра в свого партнера наперекір суспільній думці, хвороба та диво-зцілення завдяки підтримці коханої людини (оповідання «То найтонша струна» [13]), сила материнської любові та готовність до самопожертви, ненависть до фашизму та смертельна боротьба з ворогом (новела «Мужність жіноча» [14]).

Перемогут над постулатами теорії «Відра з крабами», в основі якої лежить намагання людей тягнути за собою донизу інших, нав'язавши їм думку про непотрібність чи неможливість їхньої самореалізації, розвитку тощо, зображено в новелі-казці «Крила», яку разом із новелою «Дід мороз із мого дитинства» можна віднести до творів новорічно-різдвяної тематики. Маленька ялинка покидає своїх пихатих сусідів – осокори та липи, які «були не схожі на неї, бо була вона і взимку зеленою і юною, а вони щоосені розгублювали своє вбрання, і зараз, щоб приховати свої оголені сутулі плечі, притрусилися білим снігом». Самотність серед оточення заздрисних, грубих та неотесаних дерев спонукає вічнозелене деревце до пошуку власної долі, свого місця у величезному, незнамому їй досі світі, до втілення своїх мрій: «А Маленька Ялинка прилетіла в місто. Її радісно зустріли. Одягли в казкове вбрання. Засвітили на ній різнокольорові вогні. Танцювали навколо неї. Співали про неї пісень. І Маленька Ялинка забула, що недавно вона була самотньою» [15].

Пізніші новели й оповідання природно відрізняються ідейно-змістовим наповненням та стильовою манерою, розширюється також спектр проблем, які висвітлює автор. На зміну палкому молодому оповідачеві з юнацьким максималізмом і схильною до закоханості вдачею (закоханістю в протилежну стать, у людську мужність, вірність і відданість, у природу), з вірою в себе, у людство приходить обтяжений життєвим досвідом чоловік із новою, розхитаною вірою, з новою правдою про навколишній світ, без молодецько-оптимістичної полуди на очах.

Зокрема, соціально-психологічні новели «Дід мороз із мого дитинства» та «Щось дитиняче, наївне...» висвітлюють психологічні травми дитинства автора, зумовлені раннім сирітством, голодом, дитячими образами на тоталітарний режим із його вождами, рабською психологією частини українців. Ці травми не відпускали митця до самої смерті, про що свідчить його творчість, де їм відведено одне з центральних місць.

У новелі «Дід мороз із мого дитинства» від імені малого Іванка Низового розкриваються глобальні проблеми дітей війни на тлі незначних, здавалося б, дитячих страхів: «огидного навчальська» в кутку, страшного Діда Мороза, якого намалювала багата дитяча уява: «Тук-тук-тук! То Дід Мороз постукує важким костуром по стінах нашої хати. То він замалював шибки неживими холодними квітами. Хоче вдертися до хати й остудити гарячий черинь печі» [5, с. 3].

Однак справжній страх всенародного масштабу прийнятий у деталях. По-перше, це війна та зруйновані нею родини:

- А чому татко сам не прийшов?
- Йому ніколи, на війні ж він...
- А прийде?
- Певне прийде, хлопчику, і принесе тобі лижви.
- І ковзани?
- І ковзани привезе.

...Вночі снилася війна. Татко сидів на війні й вистругував ножем такі гарні лижви з пахучої соснової шалівки. Сидів спиною до мене, і я ніяк не міг побачити його обличчя. Я ж ніколи не бачив його! Навіть на фотографії...

Прокидаюся.

– А де Дід Мороз, бабусю?

– Спить іще.

– А татко на війні теж спить?

– Спить, – бабуся чомусь схлипує. – Вічним сном заснув...

Земля йому пухом! [5, с. 4]

По-друге, постійний голод, який не можна вгамувати перепічкою з «торішніх висівок» і «жолудевого борошна», посоленою слізьми: «У чорній пащі печі потріскують сухі вільхові цурпалки. Ядучий дим точить із бабусиних очей слюзи, і вони капають прямиєнько в макітру. Бабуся не витирає очей – з того часу, як скляна сільниця безнадійно спорожніла, бабуся завжди плаче над макітрою. Перша перепічка – моя. Гаряча, з хрустом. Пхилькаю. – Ой, лишеенько, знову пересолила, – бідкається бабуся» [5, с. 3].

Не можна не звернути увагу на першокласний контраст у кінці новели, який виконує конотативну функцію, спонукаючи читачів до асоціативного мислення: «Вранці не було нічого: ні ялинки, ні Діда Мороза, ні гостинців. Була солоня-пресолоня перепічка та кухлик меляси – її приніс наш сусіда, дядько Михайло. Бабуся плакала біля печі – дрова були сирі й густо-густо диміли. А за вікном реготала пришепелювата зима» [5, с. 4].

Блисквичну письменницьку майстерність Іван Низовий продемонстрував у соціально-психологічній новелі з елементами містики та горору «Щось дитиняче, наївне...», в основі якої – розвінчання культу Йосипа Сталіна, про якого трагічно-гротескно сказано, що він був «Генералісимумом, і це його найвище звання писалося повсюди з великої літери і вимовлялося всіма так, що велика літера, хоч її й не видно було, заслоняла собою все: розруху, злигодні, голод, несправедливість голови нашого колгоспу Рябошапки, жорстокість польового об'їждчика Яковошки, ногу-дерев'янку косаря Прокопа, суцільну рану замість обличчя дядька Скринника, вісім «похоронок» на синів моєї бабусі Уляни, забур'янілу могилу моєї мами, що загинула зовсім молодою на каторжній колгоспній роботі восени сорок третього. Та велика літера була більшою, ніж сонце, бо сонця за нею ми не бачили, його, мабуть, тоді й не існувало» [5, с. 8].

Сюжет новели переносить нас на «велику-величезну площу» (з натяком на Червону площу в Москві) разом із головним героєм – втіленням потрошеного сталінською машиною покоління, де люди «вже нездатні щось змінити у своєму заскоружлому менталітеті – звичка боятися всього і всіх в'їлася в <...> гени, мов іржа» (за словами Микити Чернявського в авторських споминах «Зустрічі без прощань») [16, с. 41].

Величезний гамірний натовп «заблуканих у розгубленому світі» людей у зовсім нечуваний у ту пору спосіб зустрічає Вождя народів. Іван Низовий змальовує цілий феєрверк людських емоцій, які починаються зі сліз, плачу, шуму. Генералісумуса, який до того ж «сам іде!» [5, с. 5], ніхто не слухає, його авторитет зломлено, що вже надає новелі фантастичного забарвлення.

На історичній арені два народні табори. З одного боку, прибічники кривавого правителя та залякані політикою репресій люди-раби. З іншого – ненависники одного з найжорстокіших правителів усіх часів і народів, хто «осудив, а може, і прокляв

навіки» [5, с. 8] радянського бога. Автор вустами головного персонажа описує, що «відчував на собі презирливі погляди юрби, бачив мільйони й мільйони потемнілих очей, на дні яких яскріли колочі жаринки зненависті й презирства» [5, с. 7].

Головний герой бідкається у своїх почуттях упродовж всього твору. Під час, коли Іваном оволодіває «первісне, підсвідоме, із маленства прищеплене, неначе «віспа», схиляння перед цією страхітливою й разом із тим беззахисною людиною, навіть не зовсім людиною, такою, як усі, а більше істотою, тінню минувшини» [5, с. 7], персонаж проявляє людські співчуття до «колись весільного й усіма (про це говорилося і писалося) улюбленого, а нині такого самотнього, беззахисного і безпорадного» [5, с. 6] чоловіка. Наступного разу герой відчуває глибоку ненависть, викликану вже чітким усвідомленням всього того горя, яке Йосип Сталін приніс українському (і не тільки) народові.

Така амбівалентність поведінки головного персонажа не викликає подиву, адже він уособлює багатостраждальне, морально знищене покоління дітей-сиріт – коліщаток великої системи, побудованої на людських кістках: «Я ніби знову став хлопчиком із глухого й сліпого повоєнного села, голодного й обідраного, обдертого продподатками й знесиленого кріпацькою працею, недородами та постійним недоїданням» [5, с. 7].

В уявному діалозі зі Сталіним простежується боротьба двох сутностей однієї людини – маленької, морально скаліченої, осиротілої людини-дитини, для якої батько народів – міфічний ідол для поклоніння, та іншої – вільної, незалежної, здравомислячої людини, яка бачить за радянською мішурою всю справжність у її трагічному сенсі.

Мимоволі співчуваєш психологічно зламаний людині, яка з дитинства втратила найцінніше – родину – і тепер намагається знайти хоч невеликі зачіпки, які б пов'язували її з втраченою сім'єю: «Мені хотілося знову стати маленьким і довірливим пастушком, школярком-початківцем і підійти до нього ближче, зовсім близько, й погладити рукав його шинелі (таку ж і мій батько, мабуть, носив, у такій же, мабуть, і загинув), доторкнутись до маленьких тьмавих зірочок на простих суконних погонах» [5, с. 8].

З культового образу Сталіна автор знімає всю пихатість, бундючність, грізність, осатанілість, зображуючи його байдуною, приреченою, старою, хворою людиною з величезним тягарем людського горя на плечах, через що йому важко переставляти ноги, його плечі зігнуті, а «поли шинелі мели брукувку» [5, с. 7].

За допомогою мейозису митець досягає у своєму писанні образу Сталіна значного ефекту: «Він мовчав, тільки ще більше спохмурнів, ще дужче постарів, аж поменшав ніби, думає, що відповісти? Борюся з собою, душив у собі гнів чи викликав звідкись із забуття свою хвору совість?» [5, с. 8]; «І він якось іще більше змалів, знітився, втомлено зсутулювся у своїй сирії, мало не до п'ят, шинелі» [5, с. 6].

Численні натяки на кшталт «я почув глуху, мов з того світу, одну-однісіньку коротеньку й гірку фразу...» [5, с. 6], «схиляння перед цією страхітливою й разом з тим беззахисною людиною, навіть не зовсім людиною, такою, як усі, а більше істотою, тінню минувшини, привидом колишнього життя-нежиття» [5, с. 7], «він ковзнув по мені байдужим невидячим поглядом...» [5, с. 7], «вихідця з моторошних років, із тамтого світу» [5, с. 9] підказують реципієнтові, що перед ними мрець, повержений Бог» і додають новелі містичного звучання.

Оповідання «Апулей» присвячено випадку зі студентської пори. Це один із глибоко повчальних творів автора, який розкриває цілий ряд завжди актуальних проблем: невігластво та педагогічна гуманність, висміювання фізичних недоліків людини, пиятика молоді. Це своєрідна сатира на студентське життя, яку чи не найкраще проілюструє такий фрагмент:

«Над нашими головами назрівала гроза. Хмари згущались, блискавки чайлися в них. Набирався сили грім. Усі з жахом чекали грози: заліків та екзаменів.

Гримнуло!!!

Ми бігаємо коридорами, втуплюємось очима в конспекти, допізна вичитуємо в книгах щось розумне і вічне, що відразу вилітає геть із нашої дірявої пам'яті. Апетиту як не було, сон пропав, про кіно й танцюльки і не згадуємо. А про вишивку й поетів! Усі сили мобілізуємо для війни з наукою» [5, с. 16].

На особливу увагу заслуговує персонаж «Антика» – так студенти скорочено називали викладача античної літератури, який, попри свої зовнішні фізичні вади («не вимовляв деяких твердих звуків і, що нас особливо веселило, ніби ковтав звук «ель», говорив «не «Апулей», а «Апуей»») [5, с. 16], студентські насмішки («йому, очевидно, було незручно, і... дуже обидно») [5, с. 16], був справжнім педагогом – гуманним та незлобивим, оцінюючи студентів виключно за їх знання, а не за негідну поведінку.

Разом із «Апулеєм» до повчальних творів художньої прози можна віднести новелу «Молоде-зелене», яка розкриває перед читачами історію двох друзів Анатолія та Віктора та порушує ряд важливих життєвих проблем: дружби й жертвності; зради, боягузтва та підлості; статевих стосунків молоді та їхніх можливих наслідків. Сюжет розгортається навколо Віктора й Ніни – колишньої дівчини його друга Анатолія – сусіда по гуртожитку та колеги по роботі. У пошуках зниклого товариша Віктор дізнається, що колишня кохана Толика народжує від нього дитину, що й спричинило втечу останнього.

Іван Низовий руйнує стереотипні уявлення про дружбу на кшталт загальновідомого «скажи мені, хто твій друг – і я скажу, хто ти». Віктор, на відміну від свого близького товариша, постає гуманною людиною, мудрою та співчутливою, здатною нести відповідальність за ближнього:

«...Віктор щодня по двічі, а то й по тричі телефонував до пологового будинку, допитувався у чергової акушерки: «Чи скоро?» І на запитання: «Ви – чоловік Ніни?» відповідав неправдою: «Так».

І ось він їде до Ніни. Вона народила хлопчика. Сьогодні її виписують. Віктор уже й квартиру приватну напивав. Ліжечко-гойдалку власноруч змайстрував» [5, с. 19–20].

Головна проблема, яку порушено в цьому художньому творі, – це те, що ми не можемо зі стовідсотковою впевненістю знати, хто насправді нас оточує. Трапляються випадки, коли знайомі люди з близького чи далекого оточення здаються порядними, однак за певних обставин виявляють свої негативні риси характеру або взагалі розкривають свою лиху сутність. Це й намагається донести автор: «Серце Віктора стислося від незрозумілого болю – юнакові було соромно за збіглого друга. Скільки жили поряд, нібито й душа в душу, та от, виходить, не знав його як слід...» [5, с. 20].

Іван Низовий лишає для своїх реципієнтів відкриту кінцівку, аби вони, виходячи зі своїх пріоритетних життєвих переконань (оптимістичних чи реалістичних), зуміли додумати долю двох ошуканих (у дружбі та коханні) людей.

Висновки. Літературний спадок Івана Низового є культурною пам'яткою про події на зламі епох, пропущені крізь призму сприйняття свідомого громадянина та просто небайдужої людини, якій є що сказати та залишити по собі в літературно-мистецькому просторі. Творчість Івана Низового є майже цілковито автобіографічною, а тому її вивчення може бути структуроване згідно з життєписом митця: спочатку ознайомлення із творами про Низового-дитину, потім – про Низового-юнака, згодом – про Низового-дорослого.

Інтенціональна та рецепційна інтертекстуальність прози Івана Низового розкривається через міжлітературні зв'язки: між його міні-повістю «Десь там, за соняшниками» та повістю «Кульбабкове вино» Рея Бредбері; між його автобіографічним, сатиричним оповіданням «Веремія солдатських буднів», поемою-спогадом «Солдатська весна» та сатиричним романом «Пригоди бравого вояка Швейка» Я. Гашека.

Для художньої та художньо-документальної прози письменника характерними є глибокий психологізм, частково сатиричний, частково повчальний стилі викладу, імпресіоністичні та горорні елементи, яскрава образність та широкий спектр охоплених проблем, які є актуальними й у наш час.

Подальші дослідження в цьому напрямі допоможуть розширити та поглибити уявлення про ідіостилістичні особливості авторської манери письма у прозових текстах.

Література:

1. Манько А.М. Елементи горору в художній прозі та мемуарних творах Івана Низового. *Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference (Liverpool, September 11–13, 2019).* Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom, 2019. pp. 215–222. URL: http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/scientific-achievements-of-modern-society_11-13.09.19-1.pdf (дата звернення: 27.09.2019).
2. Манько А.М. Іван Низовий та Ліна Костенко: творчі паралелі. *Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference (Vancouver, September 25–27, 2019).* Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2019. pp. 297–305. URL: (дата звернення: 27.09.2019).
3. Манько А.М. Політичні та психологічні мікроновели Івана Низового. *Perspectives of world science and education. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference (Osaka, October 2–4, 2019).* CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2019. pp. 344–349. URL: http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/perspectives-of-world-science-and-education_2-4.10.19.pdf (дата звернення: 04.10.2019).
4. Низовий І.Д. Цим дорожу: вибрані вірші та поеми. Луганськ : СПД: Резніков В.С., 2011. 352 с.
5. Низовий І.Д. Десь там, за соняшниками. Луганськ : Луга-принт, 2004. 64 с.
6. Низовий І.Д. Опісля присмерку: нотатки знічев'я. Луганськ : Глобус, 2003. 60 с.
7. Бредбері Р. Вино из одуванчиков. Москва : Эксмо, 2015. 216 с.
8. Низовий І.Д. Там, де я ніколи не плавав. Луганськ : Глобус, 2006. 99 с.
9. Низовий І. Веремія солдатських буднів [родинний архів]. URL: http://maysterni.com/publication.php?id=142068&fbclid=IwAR31xqc84DSOPSosGdT24c-14Ek0QCQjd_8IBHrw-kQNeq9t-Vo0uyvqFm_0Q (дата звернення: 24.10.2019).
10. Гашек Я. Пригоди бравого вояка Швейка. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га. 736 с.
11. Низовий І. Останній похорон Комуни. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=86267> (дата звернення: 24.10.2019).

12. Низовий І. Вишні цвітуть у травні [родинний архів]. URL: http://maysterni.com/publication.php?id=142071&fbclid=IwAR36Y2xjdGvPNW_V0mec8ExCudPvdYEaLS0A751nphYZzofqJw4ZbKWutgc (дата звернення: 24.10.2019).
13. Низовий І. То найтонша струна [родинний архів]. URL: http://maysterni.com/publication.php?id=142070&fbclid=IwAR29NjMumn0zy37sVb8aIijYa04IDNjCO4ZHOMG_yBMCrBphn4hnTlbuGhE (дата звернення: 24.10.2019).
14. Низовий І. Мужність жіноча [родинний архів]. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=142069&fbclid=IwAR2LqI7WNS3iFMHSxe5DdBH0IQoOXYfLJ4nx7wZTYmS1m9R72oa64-LNDEo> (дата звернення: 24.10.2019).
15. Низовий І. Крила [родинний архів]. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=142072&fbclid=IwAR2FzIpM2ppC94J-Z7IilvS1TT0GxLLqp5DliYTUNo0dWX5z29yJXAam-RM> (дата звернення: 24.10.2019).
16. Низовий І.Д. Зустрічі без прощань: літературні спомини. Луганськ : Луга-принт, 2003. 84 с.

Manko A. The peculiarity of Ivan Nyzovyi's artistic and documentary prose

Summary. The article is devoted to the disclosure of idiosyncratic features of Ivan Nyzovyi's artistic and documentary prose. I. Nyzovyi is a significant figure in the history of Ukrainian literature, whose creative heritage is a cultural monument of events at the turn of the era, passed through the prism of the perception of a conscious citizen and indifferent person who has something to say and leave in the literary and artistic space.

The work emphasizes that fiction, including prose, short stories, novels, micro novels / "short novels", mini fairy-tales and short essays, significantly expanded the generic and genre range of the Ukrainian writer and publicist I. Nyzovyi, known mostly as a talented multi-genre poet.

The focus of the research work is on the following: the autobiographical mini-story "Somewhere behind the Sunflowers", the story "Cherries Blossom in May", "That Thinnest String" and "Apuley", novels "Woman's Courage" and "Young and Green", novel-fairy tale "Wings", social and psychological novels "Santa Claus from my childhood" and "Something childish, naive ...".

The article with our previous scientific works "Ivan Nyzovyi and Lina Kostenko: Creative Parallels", "Elements of Horus in Ivan Nyzovyi's Fiction and Memoirs", and "Ivan Nyzovyi's Political and Psychological Micronetics" are elements of the writer's research tetrahedron.

The ideological-thematic peculiarities of prose works, their problems, psychology and individual stylistic components, including the functional load of artistic expressive means, are revealed through the lens of review and textual analysis. Emphasis is placed on autobiography, an indispensable characteristic of almost all prose work of a writer, which allows qualifying individual works in which autobiography reaches its peak, as artistic and documentary.

The intentional and receptionist intertextuality of I. Nyzovyi's prose is revealed through the inter-literary connections between his mini-novel "Somewhere behind the Sunflowers" and R. Bradbury's "Dandelion Wine"; between his autobiographical, satirical tale, "The Sermon on the Soldiers' Weekdays", the poem-memoir "The Soldier's Spring" and the satirical novel "The Adventures of the Good Warrior Schweik" by J. Hashek.

The paper proposes an optimal model of a certain sequence, which recommends acquaintance with the autobiographical prose of I. Nyzovyi on the principle: works in which the writer appears as a hero-child, hero-youth, hero-adult.

Key words: fiction, documentary prose, novel, short story, mini-story, autobiography, psychology, image, intertextuality.